

Weidevogelontwikkelingen

■ Nog altijd vormen weidevogels een belangrijk onderdeel van het agrarisch gebied. De ontwikkeling van de weidevogelstand is echter niet hoopgevend. Vooral omdat niemand met zekerheid weet hoe die ontwikkeling momenteel is. De meeste soorten gaan achteruit, maar hoe rap dit gaat is onduidelijk. Vandaar dat SOVON zich al enige jaren inzet om een landelijk meetnet voor weidevogels van de grond te krijgen. Dit meetnet moet meer zijn dan een registratie van veranderingen in aantallen. Het moet ook informatie verzamelen over het hoe en waarom van die veranderingen. We willen proberen hierbij zoveel mogelijk gebruik te maken van reeds bestaande projecten. Eén van die projecten is het onderzoek dat door SOVON is uitgevoerd naar de betekenis van vrijwillige weidevogelbescherming voor de reproductie bij weidevogels.

In 1998 is aan het onderzoek naar vrijwillige weidevogelbescherming medewerking verleend door vrijwilligers van WBE-Hunsingo, WVB Roden, VWG Gorredijk, IVN Hellendoorn-Nijverdal, WVB Nijkerk, Stichting Vrienden van het Boerenland, WVB Zeewolde, WVB Lopik, WVB Eilandspolder, WVB Behoud Hekslootpolder, WVB Krimpenerwaard, WVB Haastrecht en Natuurvereniging Agrarisch Natuurbeheer Waterland.

Veldmedewerkers waren Arjan Boele, Frank Engelen, Klaas Jager, André van Kleunen, Gerrit Krottje, Frank Majoor, Henk-Jan Ottens en Roland van der Vliet.

Seizoen 1998

Door het warme vroege voorjaar kwam de grasgroei al snel op gang. Indien mogelijk weken soorten die van kort gras houden, zoals de Kievit, uit naar kale (maïs-)akkers. De natte aprilmaand zorgde ervoor dat die akkers pas eind april konden worden bewerkt. De meeste legsels konden dan ook rustig worden uitgebroed. Ook specifieke graslandsoorten als Grutto en Tureluur profiteerden van deze ontwikkelingen omdat er in april nog nauwelijks beweiding of werkzaamheden op het land mogelijk waren. Wel leidde het natte weer ertoe dat in een aantal gevallen de nestbodem vochtig werd. De nesten werden daarom opgehoogd met gras, waarbij soms een ei in de bodem van het nest verdween.

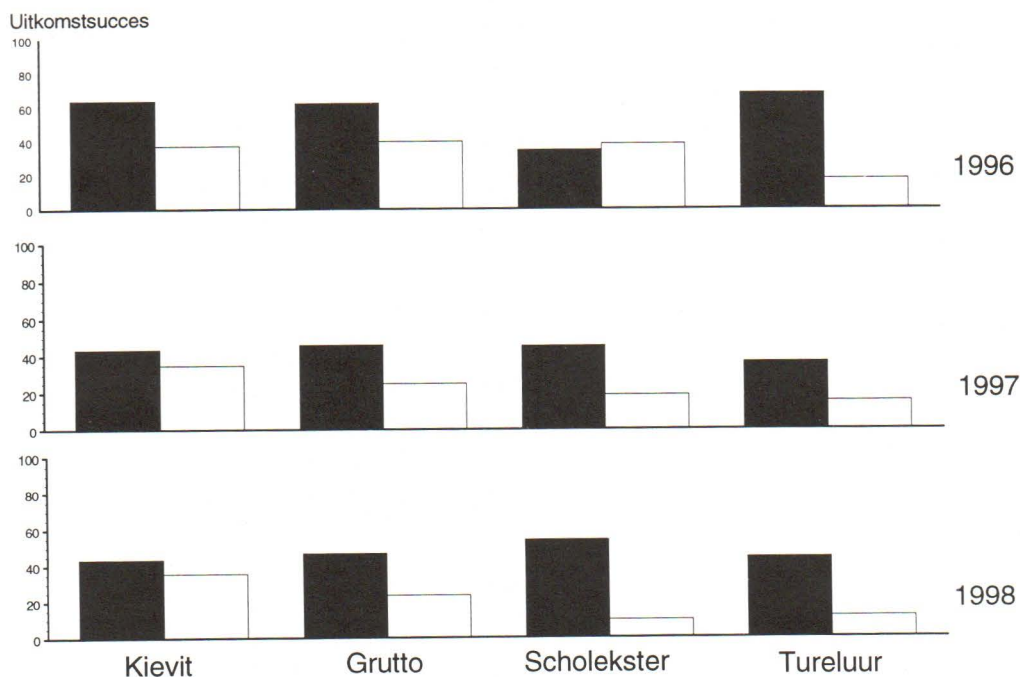
Vrijwillige weidevogelbescherming

Net als in 1996 en 1997 is in 1998 door een vergelijking van het uitkomstsucces in gebieden mét en zonder nestbescherming onderzocht of bescherming kan bijdragen aan een verbetering van het reproductiesucces bij weidevogels. De eerste stap op weg naar bescherming is het vinden van nesten. De kans om een nest van een soort te vinden hangt van een aantal factoren af. Allereerst is van belang hoe talrijk de soort is en daarnaast hoe goed het nest is verstopt. Dat laatste wordt natuurlijk ook door grasgroei beïnvloed. Het nest van een Kievit is makkelijker te vinden dan het nest van een Grutto en dat is op zijn beurt weer makkelijker te vinden dan dat van een Tureluur. Nesten van Veldleeuweriken, Graspiepers of Gele

Kwikstaarten worden slechts sporadisch gevonden. Het zijn daarom vooral de talrijk voorkomende steltlopersoorten, zoals Scholekster, Kievit, Grutto en Tureluur, die profiteren van de beschermingsinspanningen. Het onderzoek heeft zich daarom vooral op deze soorten geconcentreerd.

Uitkomstsucces

In graslandgebieden met bescherming is het uitkomstsucces bijna tweemaal groter dan in onbeschermde gebieden (fig. 1). Het verschil in uitkomstsucces komt vooral doordat zonder bescherming meer nesten verloren gaan door vertrapping door vee of agrarische werkzaamheden. Nadere analyse wijst uit dat ondanks de bescherming toch nog een deel van

Figuur 1. Het uitkomstsucces van vier weidevogelsoorten op grasland in 1996-1998 in gebieden met bescherming (zwarte balken) en zonder bescherming (witte balken).

de nesten verloren gaat. Deels als gevolg van agrarische activiteit en deels doordat meer nesten worden verlaten. Zonder bescherming zijn de verliezen echter veel groter. Werkzaamheden waarbij het gehele landoppervlak ingrijpend wordt bewerkt kunnen grote gevolgen hebben voor het uitkomstsucces van nesten. Slechts 5% van de nesten overleeft zonder bescherming maaien. Als om gemarkeerde nesten heen wordt gemaaid, wordt 95% gespaard. Tijdens mestinjectie gaat zonder beschermende maatregelen 80% van de nesten verloren en met bescherming 15%. Bescherming beperkt dus in belangrijke mate de nestverliezen tijdens agrarische werkzaamheden, maar de beste bescherming blijft de nesten niet blootstellen aan die werkzaamheden, zoals in reservaten of beheersgebieden.

Kuikens

Voor het op peil houden van de weidevogelpopulatie zal het verhoogde uitkomstsucces in beschermde gebieden moeten leiden tot een jongenproductie die voldoende is om de verliezen binnen de populatie te compenseren. De vereiste jongenproductie verschilt van soort tot soort. Allereerst moet het aantal kuikens dat gemiddeld per paar uitkomt worden berekend. Daarbij wordt rekening gehouden met de kans om het nest te vinden, de kans dat het uitkomt, de legselgrootte en het aantal eieren dat uitkomt binnen succesvolle nesten. In beschermd gebied wordt gemiddeld over de drie onderzoeksjaren ongeveer 1,5 tot 1,75 maal meer aan kuikens geproduceerd (tabel 1). Opvallend daarbij is dat de latere soorten (Scholekster en Tureluur) naar ver-

Tabel 1. Het aantal kuikens dat per paar wordt geboren op grasland en het geschatte aantal dat daarvan vliegvlug zal worden. Ter vergelijking is het vereiste aantal vliegvlugge jongen per paar vermeld dat nodig is om de populatie op peil te houden.

	kuikens/paar	vliegvl. jongen/paar	vereiste aantal
Scholekster	1,30	-	-
Kievit	2,60	0,36-0,94	0,8-1,0
Grutto	1,93	0,17-0,66	0,6
Tureluur	1,32	0,33-0,40	0,7-1,0

houding meer lijken te profiteren van de bescherming. Deze soorten worden vaker geconfronteerd met agrarische activiteiten.

De volgende belangrijke stap is de overleving van kuikens tot het vliegvlugge stadium. Literatuurgegevens wijzen uit dat deze in het algemeen lager is in agrarische gebieden dan in reservaten. Voor de Scholekster zijn geen goede schattingen bekend. In veel gevallen zal het aantal vliegvlugge jongen per paar onvoldoende zijn om voor voldoende aanwas van de populatie te zorgen (tabel 1).

Scholeksters en Kieviten broeden ook veel op maïsland. Verstoring door agrarische activiteiten is hier lager, met een hoger uitkomstsucces tot gevolg. Dit leidt tot meer kuikens per paar dan op grasland. Schattingen voor kuikenoverleving op maïsland zijn niet bekend. Wel is duidelijk dat het vaak om late broedsels of vervolglegsels gaat (fig. 2). Waarschijnlijk is de kuikenoverleving dan ook lager op maïsland.

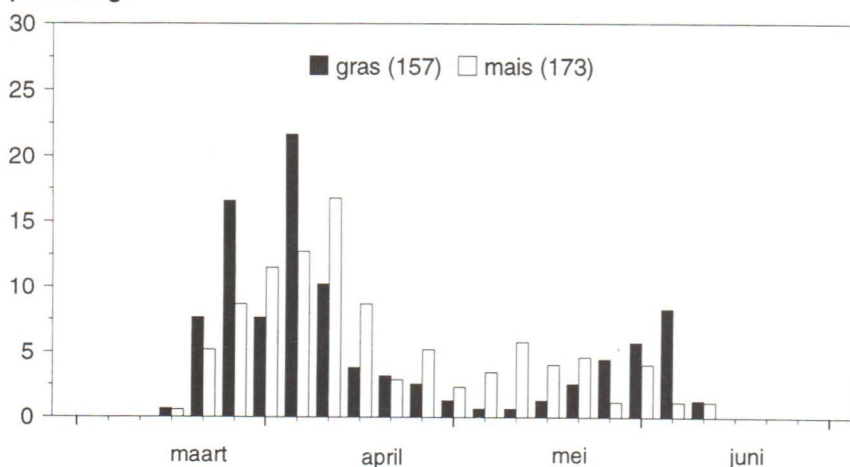
Een verhoging van het aantal kuikens per paar door nestbescherming hoeft dus nog steeds niet per definitie te leiden tot een verbetering van de weidevogelstand. Het is wel de

eerste noodzakelijke stap. Verbetering van kuikenoverleving is dan ook een belangrijke aanvulling op nestbescherming.

Bescherming van kuikens

In 1998 is door SOVON en IBN-DLO onderzocht wat het terreingebruik is van gruttogezinnen. Gruttogezinnen zijn zeer mobiel en daardoor moeilijker te beschermen. Ze hebben een duidelijke voorkeur voor percelen met ongemaaid gras. Op twee manieren vormt maaien daarom een bedreiging voor gruttogezinnen. Op jonge leeftijd is de kans groot dat de pullen worden uitgemaaid. Oudere pullen kunnen wel ontsnappen, maar zij zullen geconfronteerd worden met een verminderd voedselaanbod door het verdwijnen van ongemaaid gras, waardoor op latere leeftijd sterfte door voedselgebrek kan optreden. Verliezen tijdens het maaien kunnen mogelijk worden voorkomen door het maaien uit te stellen in percelen met veel gezinnen, door het perceel niet van buiten naar binnen te maaien of door de gezinnen vooraf op de een of andere manier uit het te maaien perceel te verjagen. Welke methode het meest effectief is, en ook nog inpas-

percentage

Figuur 2. Eerste eilegdatum van de Kievit in 1998, opgesplitst naar gras- en maïsland. Per pentade is aangegeven welk deel van de nesten in die periode is begonnen. Tussen haakjes is de steekproefgrootte vermeld.

Nestbescherming werkt (Hans Schekkerman)

baar in agrarische bedrijfsvoering, is nog onderwerp van toekomstig onderzoek. Om te voorkomen dat jongen door voedselgebrek sterven zal een deel van het grasland dus ongemaaid moeten blijven. Hoeveel wordt bepaald door de maximale dichtheid waarin gezinnen in ongemaaid grasland voorkomen. Op grond van de gegevens uit 1998 wordt dit voorzichtig geschat op 1-1,3 gezinnen per hectare. In een gebied met 30 gruttogezinnen zal daarom in de jongenperiode ongeveer 30 ha ongemaaid moeten blijven. Deze ongemaaide percelen mogen niet verder dan 500 m uit elkaar liggen. Op die manier wordt een mozaïek van percelen met verschillende typen gras gemaakt, waarin ook andere soorten zich met hun jongen optimaal kunnen ontwikkelen.

Aantalsontwikkeling

Al eerder is in SOVON-Nieuws gesignaleerd dat het met de meeste weidevogelsoorten niet goed gaat in Nederland. De meeste weidevogelplots van het BMP liggen in de betere weidevogelgebieden en een achteruitgang komt in die gebieden waarschijnlijk pas later tot uiting. Kortom het gaat misschien nog wel slechter met de weidevogels dan we al dachten. Tegelijk zijn vele vrijwilligers en boeren actief om hier verandering in aan te brengen. Maar ook de overheid en terreinbeherende instanties investeren veel geld in maatregelen om de weidevogelstand te verbeteren.

Om de effectiviteit van al die inspanningen en investeringen te bepalen zou niet alleen de aantals-

ontwikkeling moeten worden gevolgd, maar ook de processen die aan die ontwikkeling ten grondslag liggen. Met allerlei beheersmaatregelen wordt geprobeerd die op een positieve wijze te beïnvloeden, o.a. door het beschermen van nesten, het later maaien van percelen, het invoeren van plas/dras situaties in gebieden of een combinatie van al die maatregelen. SOVON probeert nu al enige jaren hiervoor een apart meetnet te ontwikkelen, waarbij wordt samengewerkt met Provincies. Door ook de processen te monitoren die van invloed zijn op de aantalsontwikkeling kan in een vroegtijdig stadium worden vastgesteld of bepaalde processen zich minder gunstig ontwikkelen. Met die kennis kunnen maatregelen dan worden bijgesteld en verbeterd.

Tabel 2. Indexen van weidevogels (waarbij 1984 op 100 is gesteld) in open grasland (G), open bouwland (B) en half-open cultuurland. In de kolom 'toe- of afname' is de gemiddelde procentuele aantalsverandering per jaar te zien. De vetgedrukte waarden geven de significante veranderingen weer die met TRIM zijn berekend.

Soort	Biotoop	toe- of afname	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98
Bergeend	G	7	100	126	91	79	74	125	83	120	134	122	137	147	140	189	194
Krakeend	G	12	100	134	93	92	79	143	148	176	159	169	206	230	319	326	451
Wintertaling	G	-4	100	46	58	61	58	63	45	78	46	44	45	25	53	72	83
Wilde Eend	G	0	100	103	81	80	78	106	99	101	84	94	119	114	81	85	82
	B	-1	100	81	107	81	85	95	99	98	72	85	83	95	106	95	72
	H	-1	100	98	103	90	85	89	94	81	74	88	97	91	90	76	82
Zomertaling	G	0	100	184	63	55	53	68	69	74	75	76	58	71	59	66	116
Slobeend	G	-2	100	94	91	91	87	114	94	90	88	85	87	66	53	77	106
Kuifeend	G	0	100	104	83	89	96	113	100	96	93	103	97	99	76	91	108
Patrijs	G	-2	100	114	68	68	63	84	116	124	76	81	130	81	77	68	52
	B	-5	100	55	66	69	52	124	149	152	104	102	100	77	61	56	46
	H	-2	100	104	91	94	81	102	102	113	117	132	133	75	95	83	64
Waterhoen	G	3	100	58	42	41	55	59	76	66	72	88	97	91	75	46	62
Meerkoet	G	1	100	104	95	93	116	141	137	168	159	150	158	155	109	112	129
Scholekster	G	-3	100	110	84	91	88	88	91	96	92	77	78	82	66	65	56
	B	-3	100	96	99	86	124	77	89	93	85	69	85	90	70	69	65
	H	-4	100	109	109	94	105	102	108	106	91	79	86	73	79	62	58
Kievit	G	0	100	107	98	86	86	87	80	86	81	88	98	90	94	94	88
	B	1	100	113	78	78	82	84	88	99	83	78	102	103	92	108	104
	H	-4	100	68	75	68	73	65	64	57	52	57	60	60	54	46	40
Watersnip	G	-2	100	107	117	105	93	105	93	91	75	75	108	83	84	91	104
Grutto	G	-0	100	123	101	107	107	112	109	111	107	109	124	108	99	102	103
	H	-6	100	75	72	71	66	58	55	57	58	54	52	44	38	35	31
Wulp	G	7	100	64	65	61	58	75	89	96	91	83	102	94	112	131	162
Tureluur	G	0	100	125	111	109	99	99	89	86	93	96	97	94	105	115	122
	H	-3	100	107	97	116	104	107	93	95	107	106	99	83	73	73	69
Veldleeuwerik	G	-4	100	66	68	75	63	62	66	65	59	58	57	52	46	48	46
	B	-4	100	79	65	78	55	80	75	72	79	72	69	58	59	59	54
	H	2	100	71	63	63	77	76	65	66	76	72	80	106	106	104	110
Graspieper	G	3	100	49	54	60	62	76	92	77	77	73	85	84	90	91	92
	H	5	100	66	59	53	77	94	87	89	96	104	144	129	115	90	128
Gele Kwikstaart	G	-1	100	109	136	133	124	152	122	96	82	81	108	117	151	122	122
	B	1	100	146	130	187	139	231	220	150	171	141	145	185	220	221	234
	H	-9	100	75	148	171	106	116	89	79	41	39	42	50	46	45	37

BMP-Weidevogels

Het gevolg van al die ontwikkelingen zal zijn dat vrijwilligers die een BMP (weidevogel)-plot doen, gevraagd gaat worden om in de toekomst wat extra informatie te verschaffen over hun plot. Het gaat daarbij om algemene gegevens, zoals grondsoort en oppervlak en meer specifieke gegevens over agrarisch gebruik door aan te geven welk deel van de percelen uit grasland en landbouwgewassen bestaat en welk deel wordt beweide en gemaaid. Een nieuw onderdeel zal zijn het apart noteren van alarmerende paren met jongen bij Scholekster, Kievit, Wulp, Grutto en Tureluur. Vergelijking van de aantallen alarmerende paren met het aantal vastgestelde territoria geeft een indicatie van het reproductiesucces in dat jaar.

Weidevogels in het BMP

Ter afsluiting een overzicht van de weidevogeltrends in het BMP (tabel 2). De getallen zijn afkomstig uit de betere weidevogelgebieden en sommige regio's zijn oververtegenwoordigd (bijv. Noord-Holland). Er zal mede daarom nu verder niet worden ingegaan op oorzaken van trends.

Watervogels Behalve de Wilde Eend worden alle eendensoorten gemeld in grasland. Alleen de Bergeend en Krakeend laten een positieve ontwikkeling zien. Het herstel van de Krakeend na de dip in 1986-88 is zelfs opmerkelijk te noemen. De negatieve ontwikkeling van de Slobeend wordt mogelijk gekeerd op het moment, gezien de toegenomen indexen sinds 1996. Hopelijk zet deze ontwikkeling door. Het Waterhoen laat onder in-

Onlangs verschenen rapporten in dit kader zijn:

- SCHEKKERMAN H., TEUNISSEN W.A. & MÜSKENS G.J.D.M. 1998. Terreingebruik, mobiliteit en metingen van broedsucces van Grutto's in de jongenperiode. IBN-rapport 403, DLG-publicatie 105, SOVON-onderzoeksrapport 1998/12.
- TEUNISSEN W.A. & SCHEKKERMAN H. 1999. Het Nationale Weidevogelmeetnet. SOVON-onderzoeksrapport 1999/03.
- TEUNISSEN W.A. 1999. Evaluatie vrijwillige weidevogelbescherming. Onderzoek naar het effect van vrijwillige weidevogelbescherming op het reproductiesucces van weidevogels. SOVON-onderzoeksrapport 1999/05.

vloed van de strenge winters een sterke fluctuatie in aantallen zien. Over meerdere jaren beschouwd lijkt er echter toch sprake te zijn van een toename. Ook de Meerkooit laat een lichte toename door de jaren heen zien.

Patrijs De Patrijs laat een sterk schommelend beeld zien. Na een afname in het begin van het BMP was er een opleving in het begin van de jaren negentig. Deze is echter gevolgd door een sterke afname in alle onderscheiden biotopen, vooral in open bouwland.

Steltlopers De meest talrijke weidevogelsoorten laten door de jaren heen een wisselend beeld zien. In het halfopen cultuurland vertonen ze allen een afnemende trend. Vooral de teruggang van de Grutto is schrikbarend te noemen, maar ook de Kievit neemt hier flink in aantal af. Ook op grasland nemen de meeste soorten in aantal af. Alleen de Wulp laat hier een duidelijke toename zien, maar dit geldt niet voor de ontwikkelingen elders. Het belang van bouwland voor de Kievit lijkt toe te nemen.

Zangvogels Met de Veldleeuwerik gaat het ronduit slecht. Alleen in half-

open cultuurland (in de regel wat extensiever beheerd) is er een lichte toename te zien. Met de Graspieper gaat het beter. De soort heeft zich goed hersteld van de terugval na de strenge winters van 1985-87. De Gele Kwikstaart neemt in het halfopen cultuurland sterk af. Het beeld op bouwland en grasland is sterk wisselend, met een opvallende dip aan het begin van de jaren negentig.

Wolf Teunissen

Met dank aan Dirk Zoetebier voor het berekenen van de indexen.

Kievitjongen (Wolf Teunissen)

Heukels' Interactieve Flora van Nederland.

Het is geel en het bloeit in april, langs slootkanten. Wie tot voor kort met deze kenmerken de flora opsloeg, werd al snel het bos ingestuurd. Je had informatie over de opbouw van de bloem nodig, het aantal meeldraden, obscure tongetjes en kafjes en dan was het nog een heel zoek, om uiteindelijk op een aantal veel te uitgebreide beschrijvingen uit te komen, met niet al te duidelijke zwart-wit illustraties. Als vogelaars hebben we al heel lang de beschikking over goed geïllustreerde veldgidsen, waarmee je met wat plaatjes vergelijken meestal snel tot een goede determinatie kunt komen. Die situatie maar dan met een determinatiesleutel die je op de achtergrond naar het juiste adres begeleid, is nu ook beschikbaar gekomen

voor floristen. En in de vorm van een snelle CD-rom! De determinatiesleutel werkt als een simpel plaatjesboek, voor alle Nederlandse 1300 plantensoorten!

Het geheel is nog voorzien van een zeer recent atlasbestand, zodat je kunt opzoeken in hoeverre een bepaalde plant zou kunnen voorkomen in het blok waar je bezig bent. Het is kortom een genoegen om mee te werken. Deze CD-rom is verschenen bij Kosmos Multimedia, het werkt onder Windows met een aparte versie voor Mac. ISBN 90 215 3370 7, kostprijs f 99,- in de winkel.

Metten = weten = doen

Onder deze titel werd op vrijdag 26 maart 1999 in Leeuwarden een symposium georganiseerd door het Platform Friese Natuur, omdat het gevoel

bestond dat er sinds jaar en dag een grote informatie-achterstand bestond over de toestand van de Friese natuur. Gunstige uitzonderingen zoals het Weidevogelmeetnet Friesland laten zien dat samenwerking tussen provincie, vrijwilligers en natuurbeheerende organisaties zeer wel mogelijk is.

Het ideaal is te komen tot een geïntegreerd systeem van systematische natuurmonitoring voor Fryslân onder de naam Graadmeter Friese Natuur.

Geïnteresseerden kunnen het themanummer van Twirre over dit symposium bestellen door f10,- over te maken op rekening 3209.06.752 van Redactie Twirre te Giekerk o.v.v. METTEN = WETEN = DOEN.